

hakkımıza riayet olunarak bize tam müsavât dairesinde muamele yapılması kabul olunursa, sulhün akdine hiç bir mâni kalmamıştır.» cevabını vermişti.

Bu çetin çarpışmaların sonu ne oldu? Andlaşmanın dibâçesi haber veriyor: Devletler «münasebetlerini devletlerin istiklâl ve hâkimiyetine hürmet esası üzerine kurmağı lüzumlu görerek» andlaşmayı akdediyorlar.

24 Temmuz 1923 salı günü, *Lozan*'da imza edilen vesikalar: bir barış andlaşmasıyla, beş mukavele, bir itilâfname, on protokol ve beyanname, bir nihaî akitten ibaret olmak üzere, 18 dir. Bunların ne getirdiğini *İsmet İnönü*, *Büyük Millet Meclisi*'nde şu sözlerle hu-lâsa etti:

«Mütecanis, yeknesak bir vatan, harice karşı gayrı tabii kayıtlardan ve dahilde hükûmet içinde hükûmet ifade eden dahilî imtiyazlardan müberra bir vaziyet, gayrı tabii malî mükellefiyetlerden âzade bir hal, hakkı müdafaası mutlak, menabii mebzul ve serbest bir vatan. Bu vatanın adı *Türkiye*'dir.

Son sözümlü yine *İsmet İnönü*'nün diliyle söylüyorum: «*Lozan* büyük bir eserin ancak bir sayfasıdır. Eseri yaratan *Atatürk*'e bağlılığımız ebedîdir.»

Doç. Ömer BARKAN (İstanbul) : **Osmanlı İmparatorluğunda kuruluş devrinin toprak meseleleri (*)**.

Bütün zenginliğini topraktan çıkararak bir devir ve cemiyet nizamının hususiyetlerini anlayabilmek için, toprağın tâbi bulunduğu tasarruf şekilleriyle, bu tasarruf şekillerinin icap ettirdiği içtimâî münasebetleri göz önünde bulundurmaya lâzım geleceği aşikârdır.

Bu itibarla biz, ziraî bir ekonominin hükümran olduğu *Osmanlı İmparatorluğu* nizamı içinde daha fazla halk yığınlarının hayat şartları ile alâkadar olmak isteyen sosyal ve ekonomik bir tarih işçiliği için, mevzuumuzu teşkil eden toprak meselelerinin tetkikini *zarurî bir methal* telâkki etmekteyiz.

Bu bakımdan ehemmiyetli olan toprak meselelerini, *Osmanlı İmparatorluğu*'nun başka mevzu devirlerinde tetkik ederken, imparatorluğun kuruluş devirlerine hâkim olan *iki büyük vakanın* bu meseleler üzerinde tayin ve icap edici tesirleri olduğuna kani bulunuyoruz.

*
**

(*) Bu başlığı taşıyan bir tetkikin mukaddemesidir.

Kuruluş devirlerine vasıflarını veren bu iki vakadan birisi; şüphesiz *Tavaifi Mülûk* anarşisi içinde doğup, onun zararına büyüyen ve yeni bir devlet telâkki ve nizamının zaferini temsil eden imparatorluğun *soy ve toprak* asaleti sınıflarına karşı açtığı uzun ve neticeleri itibariyle katî bir mücadeledir.

Filhakika, bu mücadelenin neticeleri siyasî olduğu kadar sosyal bakımdan da mühim olmuştur ki, imparatorluğun mukadderatına az çok uzun bir müddet iştirak etmiş ve bu mukadderat iştirakinin vermiş olduğu bünye müşabehetini iktisap etmiş bulunan ekseri memleketlerde asalet sınıfları ve *asillerin toprak mülkleri* hakikî bir «mesele» halinde bir daha meydana çıkamamıştır.

İşte bu «deneme» ile biz, imparatorluk nizam ve teşkilâtının, kendisine rakip bir prensip telâkki ederek, soy ve toprak asaletine karşı giriştiği mücadelenin toprak meseleleri üzerindeki akislerini ve toprak meselelerinin bu mücadelede oynadığı rolü tayine çalışacak ve netice olarak bu sâhada «malikâne sisteminden sipahi tımarına doğru» mevcudiyetini ileri sürdüğümüz bir inkişafın muhtelif merhalelerini tesbite çalışacağız.

Bu hususta kullanılan malzeme ve takip edilen metod hakkında şunları söyleyebiliriz:

Vaktiyle hakana mahsus olarak tanzim edilen ve bugün *İstanbul*'daki devlet arşivinde mahfuz bulunan *arazi tahriri ve istatistik defterlerindeki* kayıtlardan istifade ederek, muhtelif devirlerde mevcut olan toprak malikânelerinin ne gibi şerait altında tesis edilip inkişaf veya inhilâl etmiş olduğunu tesbit ederek, onların ufak bir tarihçesini vücuda getirmek, bu suretle elde edilen muhtelif toprak malikâneleri monografyalarında müşterek olan temayülleri, onların hayatında müessir olan âmilleri müsbet bir şekilde tayine çalışmak.

Bu suretle elde edilen neticeye göre malikâne tarzında toprak tasarrufunun imparatorluk dahilinde iki büyük düşmanı mevcuttur:

1. — Büyük toprak mülkiyetlerinin hususî şahıslar elinde uzun müddet kalmasının en büyük sebebi, imparatorluk şeklinde bir devlet telâkkisinin toprak asaleti sınıflarının nüfuzuna karşı açtığı sinsî, fakat devamlı bir mücadeledir. İmparatorluk, *Anadolu*'da bulunduğu ve ekseriya aynen kabul ettiği, *Rumeli*'nde, hıristiyan toprak asaletini kökünden koparıp attığı halde, fütuhât devirlerinde henüz hâkim olan feodal prensipler, hudut boylarının teşkilâtlandırılması gibi zaruretle, yeniden kendi eliyle tesis ettiği hususî mülk ve vakıfların sahiplerine karşı âdeta insiyakî bir düşmanlık

beslemekte ve fırsat düştükçe, bunların topraklarından bir kısmını veya tamamını devlete ait topraklara ilhak etmektedir. Her padişah değiştikçe beratlarını yenilemek ve mukarrername almak usulü, büyük arazi tahrirlerinde tâbi tutuldukları sıkı teftişler, bu hususta devlet hesabına büyük tensikata yol açmaktadır. Herhangi bir sâhada devlete karşı menfi bir vaziyet almış yerli beylerden bazılarının da elinden mülk köyleri alınıp *Rumeli*'ne sürülmüş oldukları görülmektedir. Hulâsa; prensip olarak ve şeran bu gibi hukukun her türlü taarruzdan masun olması lâzım gelirken, her devirde tımara ilhak edilmiş şahsî mülk veya vakıfların mevcut bulunduğuna dair kayıtlara tesadüf edilmektedir. Ekseri padişahlar memleketin arazi bünyesi üzerinde büyük çapta ıslahata açıkça girişmekten, ihtimal uyandıracığı büyük aksülâmel ve mukavemeti düşünerek çekinmektedirler.

Bu hususta yalnız, *İstanbul*'u fetheden *Fatih Mehmed*'in hemen hemen umumî denilecek sistematik bir tensikat emretmek kuvvet ve iradesini kendisinde bulmuş olduğu, nazarı dikkati celbetmektedir. *Fâtih*'in yapmağa muvaffak olduğu derin ve mânalı ıslahatın şumul ve vüsatı hakkında katî malûmata tesadüf edilmemekle beraber, bu hareketin bir reaksiyonunu temsil eden *Veli Bayezit* zamanında yazılmış bir kaç defterde, sahiplerine iade edilmiş mülk ve vakıfların kayıtları üzerindeki tashihlerden istidlâl ettiğimize göre, *Fâtih*'in bu nevi icraatı çok geniş mikyasta ve memleketin her tarafında vuku bulmuştur. Tesadüf edilen kayıtlar şu mahiyettedir: «Merhum *Sultan Mehmet* zamanında emlâk ve evkafa nesih târi olucak bu dahi elinden gitmiş» yahut «tımara verilmiş» ve bu defa padişahın inayet ve merhameti ile iade edilmiştir. «Vakıf evlât.... sonra alınıp tımara verilmek vakfiyesiyle mukarrernameleri bile alınıp zayi olmuş», «mezkûrun mülkü imiş, alınıp merhum *Sultan Mehmet Hân* zamanında tımara verilmiş imiş, haliya padişahımız... mülkiyetini mukarrer tutup»... Bu kayıtların çoğunda, umumiyetle evkaf ve emlâk bozulduğu sırada şeklindeki sarahati ile, *Rumeli*'nde olduğu kadar *Anadolu*'da da mevcut bulunuşu, *Fâtih* devri icraatının şumulü hakkında bir fikir vermektedir (1).

(1) Bu hususta tesadüf ettiğimiz kayıtların bazı mühim olanlarını yerinde kayt ve tahlil ettik. Burada, bilhassa dikkate şayan gördüğümüz bir kaydı huzurunuzda arz etmek isterim. Bu kayd, ikinci *Bayezit* zamanında yazılmış bir defterde, *Edirne* civarında *Arpuz Ata* ismindeki bir köyün *Cengiz han* zamanındanberi evlâtlık vakıf olarak tasarruf edilmekte iken, *Fatih* zamanında vakfiyeti bozulup tımara çevrilmiş,

Bundan başka, *Fâtih* devrine ait olan bir defterden, *Tokat* ve civarında *Fâtih*'in yaptığı islahatın nevi ve mahiyetini gözden geçirmek ve bazı rakamlar zikretmek mümkün oldu. Filhakika bura-

fakat ikinci *Bayezit* tarafından sahiplerine iade edilmiş olduğuna aittir ve sureti şudur:

Karyei Arpuz Ata,

Vakfı *Arpuz Ata Cengiz* han zamanındanberi vakıfmış. Vakfı evlâtlık üzere tasarruf olunurken timara verilmiş imiş. Şimdiki halde Padişahımız Sultan *Bayezit* Han halledallahü Sultanühu giru mübkiyetini ve vakfiyetini mukarrer tutup Tevkii şerif irzani kılmış hâliya hatun *Polad* ve *Sitti* ve *Şahi* nâm hatunlar giru nesli olmağın vakfı evlâtlık olmak üzere tasarruf ederler. (İstanbul Devlet Arşivi, defter numarası: 812).

Mevzuubahs vakıf köyün sahibi *Arpuz Ata*'nın *Cengiz* han zamanile alâkası olmasa da, *Osmanlı*'lardan çok zaman evvel *Rumeli*'nde yerleşmiş olan muhtelif *Türk* soylarından birine mensup bir «bey» olması lâzım gelmektedir. Bu ailenin toprak mülkiyetini Bizans devrinde muhafaza etmiş olması, dikkate şayan olduğu gibi, bu mülkiyet hakkının *Osmanlılar* tarafından tanınmış olması, kendilerinden çok zaman evvel Balkanlarda yerleşmiş olan *Türk* soylarile irki karabet fikrinin *Osmanlı*larda canlı olduğunu, hattâ aralarında bir teşriki mesai ihtimalini göstermek itibarile mühim olsa gerektir.

Aynı şekilde, *Selânik*'te *İvranye* kazasında *Gazi Evrenos*'un evkafı içinde, babası *Piranki İsa* beyin, şehit olduğu yerde inşa olunan türbesine mahsus bir vakıf kaydının bulunması da bizi *Osmanlılar*'dan evvel *Türk*'lerin *Rumeli* ile olan münasebetleri hakkında bazı düşüncelere sevk etmektedir. Şöyle ki; yerli halk arasında *İsa* beyin *Pirank* (prens?) ünvanile anılmakta olması, Meriç üzerinde bir geçide ve bir kaç köye bu ismi vermiş olması onun buralarda büyük bir nüfuz ve şöhret sahibi olduğunu tesbit etmektedir. Bu nüfuz ve şöhretin *Osmanlı*'lardan evvel *Rumeli*'ne yapılan akınların bir neticesi olması ve şehadetî vak'asının da *Osmanlı*'ların *Rumeli*'ne geçmesinden evvelki seferiere ait bulunması ihtimali vardır. Filhakika aksi taktirde, oğlu ile beraber gərbi *Trakya*'nın içlerine kadar yapılan sereflerde döğüşen ve şehit olan faal bir baba *İsa* bey dururken *Osmanlı* devirlerine ait tarihi kaynakların bu allenin *Osmanlı*'larla olan münasebetlerinden bahsederken sahneye yalnız *Evrenos* beyi çıkarmış bulunmaları anlaşılabilir. *Osmanlı*'lardan evvel *Türk*'lerin *Rumeli* ile münasebetlerine ait mühim bir noktayı tenvir etmek ihtimali olan bu kaydı da tarihçilerimizin mütalâasına arz ediyoruz:

Vakfı Saidülhayat ve Şehidülmemât merhum *Gazi Evrenos* Bey mezkûrun atası *Piranki İsa* Bey mahalli mezkûrda şehit olup türbesi karyei mezburededir, karyei mezkûru atası ruhiçün vakıf edüb mahsulü ayende ve revendeye mekûlâtına sarf olunur tevliyeti ve zaptı ve azli ve nasbı *Yenice Vardar* ve sair amâyirine mütevellî olanlara meşruhtur.

Kayseri namı diğer

Hase	Müverret	Hasıl
4	10	3389

(İstanbul Devlet Arşivi, defter Numarası: 282).

da, bir çok malikâne hisselerinin tenzil veya ilga edildiği, sahiplerine terkedilenlerin de muharebe vukuunda asker göndermek mecburiyeti tahmil ve bu mecburiyetin adedinin arttırıldığı veya «bizzat kendisi eşmek» veya «iyice bir cebelu göndermek» gibi kayıtlarla şartlarının ağırlaştırıldığı görülmüştür. Bu suretle bir çok vakıfların bile muharebeye cebelu göndermeğe mecbur edildikleri tesbit edilmiştir.

2. — Yine aynı şekilde hatırladığımız bazı mülklere ait monografyaların tetkiki bize göstermiştir ki, *Türkiye*'de büyük toprak mülkiyetlerinin bir aile mülkü halinde nesiller elinde muhafazasına ve bu suretle kökleri sıkıca toprağa bağlı yerli asalet sınıflarının teşkiline en büyük mânilerden biri, mutlak ve merkezîyetçi bir devlet telâkkisi yanında islâm miras hukukunun asılların mülklerini inhilâl ettirici tesirleridir. Filhakika, toprak mülklerinin varisler arasında taksimi hususunda menkul mülklerden ayrı bir miras hukuku tanımayan, feraiz ve asaba arasında mülkün ufak parçalar halinde bulunmasını mucip olan islâm miras hukuku, asılların büyük toprak mülklerinin teşkiline mânidir. Ekseriya kırk elli köyden ibaret bir mülk, iki veya üç nesil içinde yüzlerce parçaya, sehimlere büyümekte ve bu hisselerden bir kısmının vakıf, hibe veyahut satılığa çıkarılması dolayısıyla mülkün tefriki için, içinden çıkılmaz bir vaziyet hâsıl olmaktadır. Bu suretle ufalanan, ehemmiyetini kaybeden, ve soysuzlaşan bir mülk ise, kolaylıkla devletin yukarıda bahsettiğimiz müdahalelerine yol açmaktadır. Bu itibarla şehirlerde ve köylerdeki evlâtlık vakıf sistemini islâmî miras hukukunun inhilâl ettirici tesirlerine karşı asalet fikrinin ve ailelerin şeref ve bütünlüğü hissini bir aksülâmeli gibi telâkki edebiliriz. Filhakika tetkik ettiğimiz ve bazı tipik misallerini aynen aldığımız yüzlerce vakıfname suretinin metodik bir şekilde müतालâasından çıkan netice budur: Mülklerini vakıf veya evlâtlık vakıf haline sokanlar, bir nevi vasiyetname şeklini alan şartî vakıflarla islâmî miras hukukunun sırasını ve şeklini değiştirmeye ve bu suretle bir kısım mirasçıları haklarından mahrum etmek mukabili, ailenin mevki ve şerefini idame ettirmeye düşünmektedirler. Bunların bir çoğunda, vakfın menfaati uzak bir istikbalde ve ekseriya ancak evlât inkiraz bulduktan sonra mülkün vakfa geçmesi veya hayırlı bir maksada tahsis edilebilmesi ihtimalinden ibarettir.

Bittabi bu mülâhazalar, ayrı bir fasıl halinde hususiyetlerini tebarüz ettirmek istediğimiz imparatorluk devrinin bir devlet müessesesi halindeki gayri şahsî, açıkça, umumî menfaat ve hayır iş-

leriyle meşgul büyük vakıfları ve toprak gelirleri için varit değildir, ve şayanı dikkattir ki, büyük fütihat devirlerinden sonra, padişahlar tarafından vakıf veya temlik edilen topraklar, sultan ve vüzerâ vakıfları nev'inden devlet umumî hayatında mühim ihtiyaçlara tekabül eden, umumî hizmetlere tahsis edilmiş büyük vakıflara aittir. İmparatorluk devrinde evlâtlık vakıf halindeki şahsî mülklerin tesis edildiği, daha evvelki devirlerden miras kalan ve aile mülkü halinde muhafaza edilmesi için vakıflaştırılmış olan şahsî mahiyetteki toprak mülkiyetlerini de devlet tasfiye ile meşgul bulunmaktadır.

Bu suretle elde edilen netice, imparatorluğun kendi nizamını tahakkuk ettirmeğe muvaffak olduğu büyük bir kısım memleketler için şayanı dikkattir. On altıncı asrın başında, *Türkiye*'de muhtelif cins toprak mülkiyeti şekillerinin yekdiğerine olan nisbetleriyle, memleket dahilinde dağılışı tarzlarını göstermek üzere hâkana mahsus istatistik defterlerinden istifade ederek tanzim ettiğimiz tabloların tetkiki, bize bu hususta rakamlara istinat eden katî ve sarîh bir fikir vermeğe yardım edecektir. Bu tablolardan bir kaçı nümune olarak bu yazının sonuna konmuştur.

Bu cedvellerde, vakıf ve mülk olan köy ve hane adedinin ve hasıllarının diğeri hasıl ve timarlar arasında ehemmiyetsiz bir mevki işgal ettiği bilhassa, ekseriyeti bugün devlet bütçesinden yapılması lâzım gelen masraflarla temin edilen umumî hizmetlere tahsis edilmiş büyük vakıflar çıkarılacak olursa, geriye pek az bir şey kalacağı nazarı dikkati celbeder. Bazı tahminlere göre (1) imparatorluğun son zamanlarda, vakıf mülklerin gelirinin işlenen toprakların heyeti umumiyesinin üç çeyreğini (?), XIX uncu asrın ortalarına doğru *Cezayir*'de yarısını, 1883 de *Tunus*'ta üçte birini, *Mısır*'da 1927 de işlenen toprakların sekizde birini teşkil ettiği düşünülecek olursa, on altıncı asrın başında *Osmanlı İmparatorluğu*'nun ekseri memleketlerinde oldukça temiz bir arazi bünyesi teşkil etmiş olduğu görülür veyahut *Osmanlı İmparatorluğu*'na ait, yurkariya kaydettiğimiz tahminin yanlışlığını gösterir. Nitekim aynı zamanlarda çok karışık bir toprak sisteminin hükümran olduğu ve bir çok kazalarında ekseri köylerin tımarlı sipahisinden başka ayrıca bir de sahibi bulunduğu, *Amasya*, *Çorum*, *Tokat*, *Sivas*, *Şarkî Karahisar* livalarını ihtiva eden kadim *Rum* vilâyetinde bile gelirin taksim şekli şudur:

(1) İslâm Ansiklopedisindeki *Wakf* maddesine bakınız.

	<i>Hasılı akçe</i>
Padişah hasları	4.141.861
Mirimiran	700.000
Liva ümeraları	786.000
Zuama ve sipahi tımarları	9.814.986
Kale müstahfızları	835.086
Müsellemler	426.986
Evkaf ve emlâk	4.372.925
Yekûn	21.076.871

Görülüyor ki, XVI ncı asrın başlarına doğru *Osmanlı İmparatorluğu*'nda büyük bir kısım toprak gelir, devletin elinde bulunmaktadır ve büyük devlet ve umumî hizmet vakıfları şekillerinde olanlar müstesna, siyasî, hukukî muhtelif âmillerin tesiri altında diğer hurda ve mukavemetsiz şahsî vakıflar da yavaş yavaş tasfiye edilmektedir.

Bu umumî temayül ve cereyan içinde askerî kıtaya bağlı mülklerin vaziyeti de ayrıca tetkik edilmiştir.

Türk ve islâm memleketlerinde işgali müteakıp eski mülk sahiplerinin ellerinde bırakılan topraklara umumiyetle sefere eşmek veya işkencu göndermek mecburiyeti tahmil edilmiştir, veya boş ve harap mıntakalar, oraları şenletmek üzere taliplerine işkencelu mülk olarak verilmekte devam edilmiştir. Bir çok yerlere tımarlar mülk halinde eskiden olduğu gibi kalmıştır. Fakat umumiyetle devlet fırsat buldukça, bu gibi mülkiyetleri ilga ederek, sipahi tımarı şekline ifrağ etmektedir.

Devletin her tarafında taammümünü görmek istediği askeriyeti, tımarlı sipahi ve dirlik şekli, sipahi tımarıdır. Çünkü, mülk sahiplerinin para ile tedarik edip gönderecekleri askerler, evsafı ne kadar iyi tesbit edilmiş olursa olsun, soydan ve içtimaî mevkii yüksek bir adamın haiz olacağı manevî hasletlere sahip değildir. Diğer taraftan, yüzlerce sehim halinde parçalandığından ve müteaddit kimselerin eline düştüğünden bahsettiğimiz malikânenin sahipleri içinden devlet kimi mesul edeceğini bilememektedir. Bu gibi mahzurları bertaraf etmek üzere, tımar haline sokulan ve mülk tımar olan mülk te parçalanamaz, satılamaz, vakfedilemez bir halde olmakla beraber, devlet tarafından sahibinin elinden kolayca alınmaz, sefere gelmediği senelerde ancak o senenin mahsulü müsade-re edilir, böyle bir tımar sahibine karşı devletin eli kolu bir takım kayıtlarla bağlıdır. Bu devirde, yaya müslim, yüzdeci, ellici ve sa-

ire gibi bizzat işledikleri toprakların rüsumundan ve diğer bazı vergilerden muafiyet mukabili, kendi aralarında para toplayıp, nöbetleşe sefere eşen çiftçi yahut göçebe askeriyeti ve bu nevi teşkilâtta tımarlı sipahi lehine gittikçe ehemmiyetini kaybetmektedir.

Biz, ehemmiyetsiz gözükken farklarla birbirinden ayrılan bu harp adamı tiplerinden, birinden diğerine doğru mevcut tekâmülü; sipahi tipinin, imparatorluğun yayıldığı sâhalarda daha evvel ve imparatorluk tarihinin muhtelif devirlerinde daima ve hep bir arada mevcut bulunmuş olan «ışkencelu» veya «mülk tımar» tasrif eden benzerlerinin zararına çoğalmasını ve aralarındaki nisbetin muayyen istikamette mütemadiyen değişmesini, toprak münasebetleri bakımından devrin en şayanı dikkat bir hâdisesi gibi telâkki ediyoruz.

Filhakika, sipahi tımarının veya tımarlı sipahinin devlet nazarında tercih edilmesinin sebepleri yok değildir.

Sipahi tımarları, tamamen tesadüflere, mülkiyetin tâbi bulunduğu miras, satış ve saire gibi şartlara tâbi olarak büyüyüp küçülmezler. Sipahiye sipahi yapan, veraset ve servetten ziyade, liyakattir. Bu usul ile devletin harp adamını daha iyi seçmesi mümkündür. Vazifesine göre adam seçebilmek meselesi ise, her devrin taliini tayin eden mühim bir meseledir.

Diğer taraftan, merkeziyetçi bir imparatorluğu korkutacak bir şekilde, tımarlı sipahilerin memlekette yerleşmesine ve bir derebeyi olmasına da imkân yoktur. Sipahinin şerefli ve varlıklı bir asker olarak yaşamasına kifayet edecek büyüklükte olan dirliklerin adedi sabittir ve bir tımar zam ve ilhaklarla namütenahi büyüyemez. Ufak terakkilerde babadan oğula müktesep bir hak gibi geçemez. Esasen babadan oğula geçen de doğrudan doğruya babasının tımarı değil, sadece devletten bir dirlik istemek hakkıdır. Tımar sahibine ve akrabalarına dirliği dahilinden toprak almak ve bu suretle bir kısım toprakları ellerinde toplamak da memnudur. Tımar beylerinin elindeki toprak, umumiyetle bir çift öküzle işlenebilecek bir büyüklükte bir çiftlik yeridir. Bu hassa çiftlik vazifeye bağlı bir «beylik toprak» halinde dirlik içinde durur ve gelen sipahilerin ve ailelerinin toprakla ufak bir alâkalarının devamını mümkün kılar. Fakat pek nâdir tesadüf edilir ve umumiyetle dirliğin elzem bir parçası da değildirler.

Bizzat kendisine ait bir mülk toprağı kiralayıcı vaziyette bir toprak beyi olmayan sipahi, tabiatıyla garp orta zamanının senyörü gibi, malikânesinin bir kısmını büyük bir çiftlik halinde bizzat iş-

liyen ve bu bakımdan diğer kısım toprakları üzerinde birleşen köylülerinden angariye mesai istiyen bir toprak zengini de değildir. *Osmanlı İmparatorluğu*'nda, tımarların bu şekilde organize edilmiş olması, hattâ mülk topraklar üzerinde bile hâkim olan işletme tipinin müstakil, küçük çiftçi işletmesi haline girmesi bu devrin ziraf rejimine ve toprak münasebetlerine hâkim bir vâkıdır. Ancak bu sayededir ki, *Osmanlı İmparatorluğu*, *Bizans* ve *Sırp* kanunnamelerinde mevzuubahs olan ekseriyeti haftada üç gün beyin büyük çiftliğinde angariye mesaiye veya hususî hizmetlere mecbur olan ve böyle bir toprak münasebeti yüzünden vaziyeti gün geçtikçe daha fazla kötüleşerek beyinin mülkü haline giren, mirası beyine ait bulunan köylü yerine, devletten başka bir kimseye angariye mesaiye mecbur olmıyan raiyeti ikame etmeğe muvaffak olmuştur. Filhakika, imparatorluk kanunnamelerinde köylü için ösrünü en yakın pazara iletmek ve köyde bir ambar yapmaktan başka hususî bir hizmet teklif etmek veya parasız herhangi bir şey istemek, sipahi için memnudur.

Hulâsa, sipahi beyi tam mânasiyle bir *derebeyi* yahut *toprak beyi* değildir. Onun asaleti bir memur ve asker asalet ve şerefinden ileri gitmez. O, para ekonomisinin kâfi derecede inkişaf etmiş bulunduğu bir devirde, maaşını, miktarı muayyen ve defterlerde kayıtlı olan toprak gelirinden gidip, bizzat toplamak için eline bir havalenameler verilmiş bir memurdur. Bu itibarla *Türkiye*'de bir sipahi derebeyliği ve asaleti mevzuubahs olamaz. Bu sınıfın resmen ilga edildiği zamanki zavallı ve fıkara hali, bu iddiamızı isbata kâfidir. Geriye kalan vüzera haslarının yerli bir sınıf asaleti teşkiline müsait olmadığı da meydandadır. Bu haslar vazifeye bağlıdır. Onları ele geçirmek için sipahi olmak bile şart değildir. Saraydan yetişme soysuz büyük memurların makam maaşlarını teşkil ederler.

Şu halde devlet, ideal olan nizamını tahakkuk ettirmiş gözük-tüğü devirlerde, bir taraftan mevcut mülk ve vakıf toprak sahiplerinin vaziyetini hoş görmiyerek mütemadiyen onların tesir sâhasını azaltmağa çalıştığı gibi, umumiyetle yeni bir toprak asaleti sınıfı halinde yerleşmeğe namzet olan imparatorluğun yeni asker ve vazife asaleti sınıflarını da, daima kendi idealine uygun bir tâbiyet vaziyetinde bulundurmak için, lâzım gelen tedbirleri almış bulunuyor. Bu devirlerde yapılan temlik ve vakıflarda, yukarıda söylediğimiz gibi, hususî bir karakteri haiz, büyük bir devlet müessesesi halindeki tesisler olmak dolayısıyla bu devlet bünyesine yabancı

bir prensibin tezahürü gibi telâkki edilemezler. Onlar bilâkis, her şeyi yutan devâsâ bir devlet irade ve kuvvetinin kendi mantığında yarattığı uzuvlar, son derecede teşkilâtlı ve sonuna kadar devletçi bir nizamın neticesidirler. Bu suretle teessüs eden imaretlerde, hayır ve kültür müesseselerinde herkesin devlet için ve devletin herkes için çalıştığı bir nizamın muazzam bir misalini teşkil etmektedirler.

*
**

Kuruluş devirlerinin toprak meseleleri üzerinde büyük tesirler icra etmiş bulunan ikinci büyük vâkıa da, imparatorluğun kuruluşu hâdisesinin büyük mikyasta nüfus kitlelerine bir mevki değiştirmiş olmasıdır. Filhakika *Osmanlılar*'ın imparatorluk kurma teşebbüsünü, büyük *Türk* tarihinin bir devamı, *Türk* akınlarının hazırladığı geniş iskân ve kolonizasyon hareketlerinin son tezahürlerinden biri gibi telâkki etmek zarurîdir. Bu sebeple, imparatorluğun kurulmasıyla birlikte büyük muhaceret yolları üzerinde bulunan *Anadolu*'da yüksek bir kesafet halinde yığılmış bulunan nüfus kütleleri için dağılacak geniş sâhalar açılmıştır. Kendiliğinden olan bu muhaceretler yanında sistematik bir iskân ve tehcirleri «sürgün» namı altında *Anadolu*'nun muhtelif aksamında alındığını tesbit ettiğimiz *onda bir insan vergisini*, «akvam ve akrabasından» veya «darülharp» ten adam bulup harp ve hâli mintakaları şenlendirmeğe talip olanlara verilen imtiyazları hesaba katacak ve bu usullerle az zamanda esasen *Türk* ırkının bir çok defalar iskân ettiği *Rumeli*'nin yeniden ne şekilde büsbütün türkleştirilmiş olduğunu düşünecek olursak, bu hareketin vüsatı hakkında bir fikir edinebiliriz. Bu vüsatte sistematik bir iskân ve kolonizasyon hareketinin köylüyü mahallî ananelerin ve şahısların otoritesinden kurtarıp devlete daha fazla yaklaştırması, devletin köylü ile ve köylünün topraklandırılması meselesiyle daha yakından alâkadar olmasını mucip olacağı tabiidir. İskân işinin bu suretle bir devlet işi haline gelmesinin mirî toprakların statüsünün teşekkülünde büyük bir âmil olduğu fikrini ileri atmaktayız. Yine bu suretle imparatorluğun teşekkülü hâdisesinin meydana getirdiği siyasî hercümerçlerin yeni memleketlere doğru bir kolon veya muharip olarak hicret etmek ve yerleşmek imkânının yeni bir takım sosyal münasebetlerin ve yeni bir toprak kolon hukukunun doğmasını mucip olduğuna ve çiftçilerin mahallî tâbiyet ve bağlılıklarının, geri sosyal münasebetlerinin bozulmasına sebep olduğuna kani bulunuyoruz. Yol ve

münbit toprağa kavuşmak, yeni bir memlekette yeni bir hayat bulmak için hicret edenlerle, devlet tarafından sistematik bir tarzda iskâna mecbur edilenlerin boş olarak topraklar üzerinde yerleştirilmesinden, imparatorluğun ziraî rejimine hâkim olan ufak ve müstakil kolon işletmesi şekli umumileşti. Asker yerleştirir gibi muhacir yerleştiren *Türkler*, her köylü ailesi için, işleyip yetiştirebileceği kadar bir yeri, köylü için hem bir hak ve hem de bir vazife telâkki ettiler. Angariye ile işletilen büyük çiftlikler usulü büyüklü küçüklü işletme, parçalı veya eğrili büğrülü tarla şekilleri kayboldu. Her biri bir bütün olan bu işletmeler şeklinin bozulması için arazi ekimi, satımı, mirasçılar arasında taksimi, parçalanması ve kiraya verilmesi menedildi. Mirî topraklar rejimine bütün hususiyetleri veren bu gibi şartlar ve kayıtlardı.

Mirî arazinin teşekkülü meselesinde bize mühim ipuçları temin eden bu *ana fikir*, fütuhât zamanlarında yapılan büyük temliklerle zaviyelerin teşekkülünün bu kolonizasyon işinde oynadıkları rolü tanzim etmeğe de hizmet etti. Filhakika, ekseri temliknamelerde boş ve harap olan memleketi şenlendirmek, yeniden şehirler ve mamureler kurmak üzere kaydı mevcut olduğu gibi, mülklerin bir kısmında bu imar işini adım adım takip etmek mümkün oldu. Köyler tesis edildiğini, harap mıntakalardan reaya bulup getirildiğini, (akvam ve akrabasından), bir çok kimselerle oralara göçüp yerleştiğini tesbit ettik.

Devletin uzun senelerdenberi harap olan *Erzurum* civarını şenlendirmek için her şeyden evvel sistematik bir şekilde derbentlerde, korkunç ve ıssız yerlerde zaviyeler ihya ve ihdas ettiğini, adam bulup getirip yerleştirmek şartıyla, sipahizade olmyanlara bile tımarlar dağıldığını ve bu gibi hususlarda bilhassa aşiret reisleriyle uyushulduğunu, yurtluk, ocaklık yerler bağışlandığını tesbit ettik. *Rumeli*'de, *Türk* dervişlerinin kendi baltalarıyla ormandan yer açtıklarını, alınlarının teri ve ellerinin emeği ile kendi yemini ve arakı cebiniyle elde ettiklerini, zaviyelerinde gelene ve geçene sarfettiklerini, fakat henüz büyük muafiyetlere ve gelirlere nail olmadıklarını hattâ öşür ve haraç bile vermekte olduklarını, mefkûreci devirlerini gördük. Dağ başlarında ve derbent yerlerinde yerleşen bu insanlar bize yeni bir mefkûrenin ve hayat telâkkisinin öncüleri gibi gözüktüler. İşte böylece, biri yeni bir devlet prensibinin kendi mantığı istikametinde inkışafı ve devâsâ bir devlet iradesinin tezahürleri nevinden siyasî, diğeri nüfus kütlelerinin yer ve kesafet değiştirmesi cinsinden sosyolojik iki esaslı âmilin bahse mevzu olan top-

rak meseleleri üzerindeki tesirlerini mütalâa ederken, devletin maliye sisteminin ve zamanın ekonomik ve teknik şartlarının da bu meselelerin aldığı şekiller üzerinde katî tesirleri olduğunu da gördük. Bu suretle, tetkik ettiğimiz cemiyet nizamının en organik esaslarını teşkil eden toprak münasebetleri meseleleri kendilerini ihata eden kayıt ve şartlardan tecrit edilmiş bir halde tasavvur edilen herhangi bir sistemin tatbikatı gibi telâkki edilmekten kurtularak, inkişaf ettikleri tarihî, hukukî ve ekonomik muhitlerine konmak istenildi. Bu suretle, kimse, hiç yoktan bir içtimaî nizam icat etmeğe mecbur olmadığı gibi, bütün bir devri vasıflandıran içtimaî müesseselerin de herhangi bir örneğin sadece taklit ve tatbiki suretiyle vücuda getirilmediği anlaşıldı.

Prof. İsmail Hakkı İZMİRLİ (İstanbul): **Peygamber ve Türkler:**

Birinci kısım

Asırlarca müslümanlara önder olan *Türkler* ile müslüman *Peygamber*'i arasında ne gibi münasebet vardır? Bu münasebet bizleri nereye kadar götürebilir? Şimdiye kadar araştırılmamış olan bu mevzu hakkında *Türk Tarih Kurultayı* için hafi kalan bazı noktaları, kuvvetli vesikalar, ihticaca şayan me hazlar ile izah edeceğim.

Mevzuumuz şu bahisleri ihtiva edecek: 1. — *Peygamber*, kuvvetli bir ihtimal ile, oruk itibariyle *Türk* olabilir. 2. — *Evs* ve *Hazreç* kabîleleri de *Türk* oruğundan gelebilirler. 3. — *Peygamber*'in eshabı arasında malûm olan üç *Türk* vardır. 4. — *Peygamber* ramazanda bir *Türk* çadırında itikâf etmiştir. 5. — *Peygamber* türkçe bir mektup yazmıştır. 6. — *Peygamber*'in *Türkler* hakkında hadisi vardır. 7. — *Kuran*'da türkçe kelime vardır. 8. — Malûm olan *Türk* yüksek âlimi *Mübarek oğlu*, sahabe derecesindedir. 9. — *İma miâzam Türk*'tür. İçtihatları da *Türk* ideolojisine uygundur. 10. — *İmamîâzam* kadınlara hâkimlik vermiş, *Kuran*'ı mânadan ibaret görmüştür.

I. — *Peygamber*, kuvvetli bir ihtimal ile, oruk itibariyle *Türktür*.

Umumiyetle şark müverrihlerinin yazdıklarına göre, *Peygamber*, *Adnan* göbeğinden gelmekle, *Arabi* müstaribe yabancı *Arap*'tır. Oruk itibariyle *Arap* değildir. *Peygamber*'in büyük babası *İbrahim Peygamber*'dir. *İbrahim*, dedelerinden *Abir*'e (*Avar*) nisbetle *İbranî*'dir; *İbranîler* de *Sâm*'a nisbetle *Sâmî*'dir.